

Språknytt

Amerika-
norsk

side 18

Leiar

Fraktur i strukturen

MED FÅ TASTETRYKK kan du som pasient få tilgang til din egen kjernejournal. Men hjelper det å se journalen om du ikke forstår innholdet? Ville du ha skjønt ord som fraktur, hereditær og kongenital? Jeg tror jeg ikke er alene om å foretrekke ord fra allmennspråket som beinbrudd, arvelig og medfødt.

Skal folk ha nytte av informasjon om sin egen helse, må språket i helseinformasjonen være forståelig. Først da får pasienten mulighet til å gjøre de riktige valgene og bidra til en god behandling. Nettopp dette har de forstått ved Helgelandssykehuset.

I 2017 tok de tempen på sitt eget språk. Kartleggingen viste at den skriftlige kommunikasjonen mellom sykehuset og pasientene ikke fungerte så godt. Brevene fra sykehuset var lange og uklare. Det skyldtes ikke bare vanskelige enkeltord. Strukturen i tekstene var så dårlig at viktig informasjon druknet.

Sykehuset fant ut at de tapte mye penger på at pasientene ikke forstod innkallingsbrevene. Hypotesen var at en liten sum til språkarbeid ville kunne gi ganske store besparelser. Resultatene kan du lese om i dette nummeret av Språknytt. Som Tore Bratt ved Helgelandssykehuset sjøl sier: Det er mye god helse i klarspråk.

Helgelandssykehusets arbeid med pasientbrevene er et glimrende eksempel på det vi i Språkrådet kaller sektoransvar. Språkrådet kan og skal ikke gjennomføre den norske språkpolitikken alene. De ulike sektorområdene har et selvstendig ansvar for sin del av språkpolitikken. Men språkarbeid er altfor sjelden et tema ute i statlige virksomheter. I tillegg mangler det ofte en klar struktur fordi forankringen til ledelsen ikke er god nok. Varige endringer i en virksomhet forutsetter at ledelsen legger føringer og stiller krav.

En liten investering i språk kan gi bedre økonomi, rasere prosesser og mer fornøyde innbyggere. Har vi råd til å la være?

Ase Wetås, direktør i Språkrådet

Innhold 1 | 2020

- 3 Nynorskrobot styrker mediespråket
- 5 Språkbrukaren
- 6 Intervjuet

- 10 Korleis påverkar fagfelt og sjølvtilitt studentane sine haldningar?
- 13 Emneord gir godt norsk fagspråk
- 16 Klimaavtrykk i nye ord
- 17 Med andre ord
- 18 Om luftskip på prærien

- 27 Sørlandsbyens hemmelighet
- 31 Nyord
- 32 Klipp
- 33 Lesarspørsmål
- 36 Historia bak

Karoline Riise Kristiansen, ansvarlig redaktør i Nynorsk pressekontor (nå språksjef i NRK), Hege Stensrud Høsøien, avdelingsdirektør i Nasjonalbiblioteket, og Mads Yngve Storvik, sjefredaktør i NTB, samarbeider om å utvikle norsk språkteknologi. Foto: Thomas Brun / NTB kommunikasjon

Nynorskrobot styrker mediespråket

Automatisk oversettelse fra bokmål til nynorsk er gull verdt for nyhetsbyråene. Med hjelp fra Nasjonalbiblioteket kan også andre dra nytte av denne språkteknologiske nyvinningen.

AV ERLEND LØNNUM

NASJONALBIBLIOTEKET FORTSETTER samarbeidet med Nynorsk pressekontor, NTB og Språkrådet om å videreutvikle den såkalte nynorskroboten, som oversetter nyhetstekster fra bokmål til nynorsk. I 2020 gir Nasjonalbiblioteket ytterligere 500 000 kroner til språkprosjektet.

Resultatet er at nyhetsbyråene bruker mindre tid på å oversette og mer tid på å

lage redaksjonelt stoff. Tilbudet av nynorsk byråstoff har med dette blitt mye større.

Enestående verktøy

– Vi er svært glade for at Nasjonalbiblioteket vil være med på videreutviklingen av nynorskroboten vår og ser verdien av arbeidet vårt for å styrke det norske språket generelt. At nyhetssakene våre kan legges ►

grunnlaget for innovasjon og språkteknologi, er enestående, sier tidligere redaktør i Nynorsk pressekontor, Karoline Riise Kristiansen, i en pressemelding fra sitt eget byrå og søsterbyrået NTB.

– I tillegg samsvarer det godt med samfunnsoppdraget til Nynorsk pressekontor, som har et eget ansvar for å styrke det nynorske mediespråket.

Karoline Riise Kristiansen understreker at roboten aldri vil bli helt ferdig utviklet. Så lenge språket utvikler seg, må teknologien følge med i tiden. Hun understreker også at roboten ikke vil klare å oversette alt helt perfekt, selv om de nærmer seg et optimalt nivå.

– En ting roboten ikke får gjort noe med, er dårlig bokmål!

Dessuten er det noen navn og ord som kan skape problemer for automatikken. For eksempel ville «Sigurd Høst» bli oversatt med «Sigurd Haust» og «Moses» med «blir mosa». I slike tilfeller trengs det fortsatt manuelle justeringer.

Verdiskaping for fellesskapet

Nynorsk pressekontor fikk Nasjonalbiblioteket med på laget i høst, da så mange som 37 000 parallelltekster på nynorsk og bokmål, til sammen 74 000 saker, ble overført til biblioteket for videre bruk i språkteknologisk forskning og tjenesteutvikling. Tekstene er nyhetsartikler produsert av NTB og oversatt av Nynorsk pressekontor.

Hege Stensrud Høsøien, direktør for fag og forskning i Nasjonalbiblioteket, sier at hun er stolt over å få være med på dette aktverdige prosjektet, som er viktig for blant annet Språkbanken.

– Språkbanken er en tjeneste i Nasjonalbiblioteket som tilbyr data til språkforskere og virksomheter som utvikler språkteknologiske produkter. Parallelltekst av høy kvalitet er gull verdt for språkteknologisk utvikling. Slike data blir brukt til en rekke formål, blant annet til å utvikle digitale læremidler tilpas-

set nynorskbrukere. Nynorskroboten er utviklet med åpen kildekode, slik at tjenesten på sikt vil kunne brukes av både private og offentlige virksomheter, sier Høsøien.

Samarbeidet vil øke produksjonen av parallelltekster på nynorsk og bokmål, styrke kvaliteten til nynorskroboten og gjøre det enklere for andre å bruke den til egne formål.

Fakta om nynorskroboten

Seks ansatte ved Nynorsk pressekontor har fått et hjelpemiddel ingen har hatt før. En robot oversetter daglig 100 nyhetsartikler fra NTB. Fortsatt må et menneske med god kompetanse i nynorsk sjekke robotens oversettelse før teksten kan sendes ut.

I en gjennomsnittlig artikkel oversetter roboten 95 prosent av tekstens ord korrekt. Men i korte, enkle saker om vanlige emner får den ofte 100 prosent treff.

Hvis skribenten velger å ordlegge seg mer kunstferdig, gjør roboten flere bommerter. Ualminnelige språkstykker viser seg å være kinkige for den digitale pressepersonen.

Noe av utfordringen er at roboten må trenes ved at den ser eksempler fra det aktuelle saksområdet. Nynorsk pressekontor viste seg å være en aldri så liten gullgruve for denne typen kunstig intelligens, for byrået satt på en bank av oppdaterte parallelltekster.

KILDE: AFTENPOSTEN 12.10.2019

Tankar om grammatikk

Alle kan grammatikk, men mange synest det er vanskeleg å snakke om det.

DEI NYE LÆREPLANANE har fått kritikk for å ha for lite fokus på grammatikk. Samtidig opplever førelesarar på universiteta våre at språkstudentane kan mindre og mindre om grunnleggjande grammatiske omgrep. Dei veit ikkje skilnaden på substantiv og subjekt. Men kvifor er det så viktig å ha kunnskap om grammatikk? Er det ikkje nok at vi greier å kommunisere med folk rundt oss på morsmålet vårt?

Ordet *grammatikk* er tvitydig, minst. Det kan vise til læra om korleis eit språk er oppbygd, og til sjølve bygnaden. Det er både læra om byggjesteinane og læra om korleis dei skal setjast saman. Det finst deskriptiv (reint beskrivande) grammatikk og normativ (regelgjevande) grammatikk. Sjølve ordet *grammatikk* er danna av gresk *gramma*, som tyder 'bokstav, det som er skrive'. Den latinske nemninga *ars grammatica* og den greske *grammatike techne* tyder 'vitskapen om det som er skrive', altså 'grammatisk vitskap'.

Eit særtrekk ved mennesket er evna til å undre seg og stille spørsmål om tinga

i og omkring oss. Og at folk undrar seg over språk, det er sikkert. Språkrådet får dagleg ei rekkje spørsmål om grammatikk. Vi ser tydeleg at folk flest har klare meiningar om rett og gale i språket. Vi ser det same på sosiale medium: Kor mange kommentarfelt endar ikkje i ein diskusjon om «korrekt» grammatikk? I ei tid då så mange skriv til dagleg, er grammatiske spørsmål noko som vedkjem dei fleste.

Grammatikken er byggjesteinane i språket, men for kvar av oss er morsmålsgrammatikken like mykje ei språkleg reiskapsbu eller verktøykasse. Dei fleste veit nokolunde når dei skal bruke hammaren, og når dei må ty til tonga. Men det held ikkje når ein skal snakke om snikring eller undervise i det.

Som undrande og problemløysande skapningar bør vi kunne reflektere over og snakke om vår eiga verktøykasse. Det er vanskeleg om ikkje nokon har lært oss kva reiskapane heiter. Vi har ikkje berre rett til morsmål, men òg til grunnleggjande kunnskap om morsmålet.

Ildsjel og plageånd

Det er i motbakker det går oppover, det kan Tore Bratt skrive under på. Som kommunikasjonssjef ved Helgelands-sykehuset starta han et lite klarspråks-prosjekt. Etter mange år og mye masing har prosjektet nå fått status som nasjo-nalt satsingsområde.

AV SIGRID SØRUMGÅRD BOTHEIM

DET ER «DAGEN DERPÅ» for Tore Bratt. Gårsdagen var en skjebnedag for befolkninga i Nordland. Helseminister Bent Høie var i møte med Helse Nord for å vedta en ny sykehusstruktur på Helgeland. Hovedsykehuset blir lagt til Sandnessjøen, mens Mo i

Rana beholder akuttsykehus og fødestue. Sykehuset i Mosjøen blir lagt ned.

Jeg må nesten spørre: Hvordan har vi det i dag?

– Jo, jeg har det bra, men jeg er sliten. Det har vært en lang prosess med mye arbeid, og vi er en liten administrasjon. Så det har vært

«Jeg ønsker meg en klarspråksbevegelse i alle departementer.»

veldig travelt. Men det er godt at det endelig har kommet en avgjørelse.

Bedre språk gir bedre helse

Men det er ikke lokaliseringdebatten som er tema for dette intervjuet. Tore Bratt er nemlig en mann som medarbeiderne i Språkrådet snakker om med stjerner i øy-

nene. Et mål for den overordna språkpolitikken i Norge er at den skal være *sektorovergripende*. Det betyr at det ikke bare er Kulturdepartementet som har ansvar for språket, men at alle departementer og alle sektorer må ta selvstendig språkansvar. Bratt har i mange år vært en pådriver for systematisk språkarbeid i spesialisthelsetjenesten.

Hva kan egentlig helsesektoren tjene på å bruke ressurser på språk?

– Jeg tror det er mye god helse i klarspråk. Jeg ønsker meg godt informerte pasienter som har en god kommunikasjon med spesialhelsetjenesten. Vi kan ikke forvente at pasientene skal forstå et komplisert fagspråk, og vi må ikke være redder for å gjøre det vanskelige enkelt. Når pasienten forstår mer, er det lettere å ta et større ansvar for sin egen behandling.

Bedre brev til pasientene

I 2017 starta Helgelandssykehuset et lite klarspråksprosjekt. De ville finne ut om kommunikasjonen deres fungerte etter hensikten, og de ville sette en diagnose på brevene de sendte ut til pasientene.

– Vi snakka med pasientene våre og helsepersonellet vårt. Da fant vi ut at brevene var litt syke. Men det stod heller ikke så dårlig til som vi trodde. Pasientene møtte opp der de skulle, og til riktig tid. Men det stoppa ofte der, sier Bratt.

Kartlegginga viste at pasientene ofte møtte opp uten å være forberedt. De kunne for eksempel ha glemt å ta med medisinliste eller ikke ha fått med seg at de måtte faste før en undersøkelse. Fordi innkallingsbrevene var lange og fullstappa med informasjon, var det vanskelig for pasientene å finne ut hva de måtte gjøre før de kom til sykehuset. Slik vokser ventelistene, i tillegg til at sykehusene taper millioner av kroner hvert år.

– Det koster både tid og penger når pasienter må få ny time fordi de ikke har gjort nødvendige forberedelser. Vi så at vi måtte utvikle mer pasientvennlige brev. I dette arbeidet oppdaga vi at klarspråk handler om mer enn bare ord. Det handler også om struktur og funksjon, brevet måtte være et hjelpemiddel for leseren. Vi måtte korte ned teksten kraftig og velge ut den viktige informasjonen. Vi fikk hjelp av NTB Arkitektst med å forbedre brevene.

Fruktbart samarbeid

Etter at brevene var ferdige, begynte det store arbeidet. Bratt reiste nærmest ut på en misjonsreise for å spre budskapet til resten av Helse-Norge.

– Det er mange ulike organer i helsetjenesten, og jeg måtte snakke med alle. Tekstmalene blir eid av Helsedirektoratet, mens det er et annet system som oppretter brevene. Det er mange mennesker i mange helseforetak som skaper og forvalter innhold. Jeg holdt foredrag for Helsedepartementet om funnene våre. Jeg snakka med Helsedirektoratet, og jeg snakka med jurister. Jeg prøvde å forankre arbeidet på et så høyt nivå som mulig.

Samtidig, på en annen kant av landet, satt Vibeke Herikstad og jobba med mye av det samme. I Helse Sør-Øst var det satt i gang et prosjekt som gjaldt digitale tjenester til innbyggerne. Pasientbrevene skulle digitaliseres. Bratt og Herikstad fant hverandre og skjønnte at de hadde felles interesser.

– Vi så sammenheng i det vi hadde gjort, og vi så at det var en vinn-vinn-situasjon. Vi hadde en god del møter og prøvde å sy ting sammen. Og vi ble lytta til i departementet og direktoratet. I juni 2019 kom det en bestilling fra departementet til Helse Sør-Øst om å utvikle pasientbrev i klarspråk. Da tenkte jeg: Ja!, de har hørt og forstått oss.

I skrivende stund er de første brevene ute på høring. Etter planen blir de satt i produksjon i februar og er klare til bruk i mars – til glede for pasienter i hele landet.

– Det er starten på noe stort, sier Bratt.

«Revolusjonen» kommer

Tore Bratt har et engasjement for språk i alt han har jobba med. «I gamle dager» var han journalist, og før han begynte i helsesektoren, jobba han i Statens innkrevingsentral.

– Da jeg leste noen av brevene Statens innkrevingsentral sendte ut, ble jeg så skremt at jeg tenkte at dette må jeg gjøre noe med. Jeg var en ung og bråkjekk fyr og gikk

selvfølgelig rett på trynet, he-he. Men rundt 2006 begynte dette med klarspråk å dukke opp. Jeg søkte om penger og tenkte at nå skal vi pinadø gjøre dette. Det førte til slutt til at innkrevingscentralen fikk klarspraksprisen i 2014.

Du virker som en ildsjel. Men blir ikke språk-arbeidet for tilfeldig når man er avhengig av enkeltpersoner for å komme noen vei?

– Jo, men man må ofte ha en ildsjel for å få sparka noe i gang. Jeg kaller oss som har jobba med dette prosjektet, for «de revolusjonære i klarspråk». Vi trenger folk som utfordrer det bestående. Alle vil ha endring, men ingen vil endre seg. Men når man først er i gang med noe nytt, blir det institusjonalisert etter hvert.

Bratt understreker at han ikke har stått på alene. De har vært mange som har jobba mot de samme målene, og han har fått hjelp til å komme i kontakt med viktige folk.

– Jeg har reist rundt over alt og sagt at om jeg ikke får hjelp, så kommer jeg tilbake hvert eneste år. Å jobbe for et klarere helsespråk har vært så viktig for meg at jeg har blitt en plage-ånd. Jeg har vært høflig og grei, men tydelig og kanskje litt kvass. Jeg er nordnorsk, jeg er direkte. Det har vært nødvendig, men jeg har nok tråkka noen på tærne.

Viktig for demokratiet

Bratt forteller at han har hatt flere aha-opplevelser når han har jobba med klarspråk. Særlig ble han overraska da han så de første brevene som hadde vært til forbedring hos NTB Arkitektst.

– Jeg ble så glad da jeg så hvor langt de hadde gått. De hadde turt å endre brevene helt. Da så jeg at det faktisk var mulig. Jeg har også blitt veldig glad når vi åpenbart har blitt lytta til i direktorat og departement. Om jeg skulle ønske meg noe, ville jeg hatt en klarspraksbevegelse inn i alle departementer. Noen som forstår hvordan forvaltninga fungerer, og som ser hvor viktig klarspråk er for demokratiet.

Har du noen tips til andre sektorer som vil arbeide mer systematisk med språk?

– Jeg tror det er mange sektorer som allerede er godt i gang. Helsesektoren ligger etter mange andre. Men skal man komme noen vei, er det viktig at man samarbeider godt på kryss og tvers i sektoren. Når man først er i gang med å forbedre språket sitt, ser man at det ikke går an å velge bort klarspråk. Men det aller viktigste er å bruke den kompetansen som fins, da kommer du deg fortere i gang. Og da kan det være lurt å be om hjelp fra Språkrådet!

Språkdagen 2020: felles språkansvar

Den nye språkloven, som nå er til behandling i Stortinget, får konsekvenser for det offentlige Norge. Både loven og den tilhørende stortingsmeldingen slår fast at alle sektorer har ansvar for å gjennomføre norsk språkpolitikk.

På Språkdagen 2020 ønsker Språkrådet å vise fram konkrete eksempler på hvordan man kan ta språkansvar i praksis, på hvilke måter det er nyttig å jobbe med språket for å nå egne mål, og hvordan Språkrådet kan hjelpe til.

Språkdagen 2020 vil ha debatter og innlegg om helsespråk, språk og digitalisering og mindretallspråk i Norge. Til debatten om helsespråk kommer blant andre Tore Bratt. Debattleder er Fredrik Solvang fra NRK.

Tid: 21. april

Sted:
Det Norske
Teatret, Oslo

Korleis påverkar fagfelt og sjølvtilit studentane sine haldningar?

Studentane etterlyser ein meir medviten språkbruk i utdanninga og meiner at dei lærer mest effektivt på fyrstespråket sitt. Det viser doktoravhandlinga til Trude Bukve.

AV TRUDE BUKVE

AUKANDE INTERNASJONALISERING i UH-sektoren har ført til at fleire nordiske universitet og høgskular har utvikla eigne språkpolitiske dokument for å handtere den stadig aukande bruken av engelsk i forskning og undervisning.

Det er stor variasjon i kor omfattande desse dokumenta er, kva tema dei tek opp, og kor mykje ein vektlegg språklæring som ein del av utdanninga. Med dette som eit bakteppe har eg i doktorgradsprosjektet mitt undersøkt korleis studentar opplever språka dei møter, spesielt engelsk og nasjonalspråka, og i kva grad desse synspunkta kan og bør påverke utviklinga av språkpolitiske retninglinjer.

Til saman deltok 1250 studentar frå sju nordiske universitet i undersøkinga, fordelt på tre utdanningar: rettsvitenskap, naturvitenskap og filosofi. Forskinga mi har i stor grad basert seg på kvantitative undersøkingar der studentane har fått tilbod om å svare på eit spørjeskjema med lukka kategoriar samt eit

ope kommentarfelt der dei kunne utdjupe aktuelle tema.

Dei tre fagfelta utgjer eit lite utval av dei faga ein finn på universiteta i dei fem nordiske landa, men dei representerer ganske ulike vitenskaplege tradisjonar som også påverkar språkval. Medan naturvitenskapane ofte har utstrekt bruk av engelsk på alle nivå i utdanningsløpet, er engelsk naturleg nok mindre i bruk innanfor rettsvitenskap, der ein i større grad baserer seg på dei rettslege dokumenta som er skrivne på nasjonalspråka. Filosofi nyttar derimot like mykje engelsk som naturvitenskapane, men likevel har filosofi ein fagtradisjon der fleire språk har spela ei viktig rolle i utviklinga av faget.

Fyrstespråket mest effektivt

Majoriteten av studentane som deltok i undersøkinga, rapporterte at dei lærte mest effektivt på fyrstespråket sitt. Vidare synte det seg at det ikkje er slik at studentane anten er positive til engelsk eller positive til dei nor-

diske språka. Felles for fleirtalet var nemleg at dei var einige i at engelsk har ein sentral plass i høgare utdanning, og at det er ein verdi i seg sjølv å bli ein kompetent engelsk-brukar. Samstundes var det slik at eit fleirtal av studentane også meinte det er viktig å bruke nasjonalspråket i utdanninga.

Det var nokre forskjellar mellom fagfel-ta. Sjølv om eit fleirtal av studentane innan alle fagfelt såg verdien av engelsk, var naturvitskapsstudentane noko meir positive til engelsk enn dei andre studentane. Det var også skilnader mellom fagfel-ta når studentane fekk spørsmål om kor viktig nasjonalspråket er. Her såg studentar innan rettsvitskap og filosofi tydelege fordelar ved å bruke dei nasjonale språka, medan studentar innan naturvitskapane uttrykte noko negative haldningar til bruken av til dømes norsk i utdanninga.

Ei mogleg forklaring på forskjellane i haldningar til engelsk mellom ulike fagfelt kunne vere at studentane som møter engelsk, ofte vert meir positive til engelsk. Ei slik forklaring kunne hjelpt oss med å forstå kvifor naturvitskapsstudentane var meir positive til engelsk i utdanninga enn jusstudentane. Men denne forklaringa verkar likevel å kome til kort når me ser på filosofi-studentane, som til trass for at dei har ein stor del engelsk pensum, både var positive til nasjonalspråket og noko mindre positive til engelsk enn naturvitskapsstudentane.

Det verkar difor som at det ikkje nødvendigvis er kor mykje eller ofte du møter språket som er avgjerande, men at ein vert sosialisert inn i eit sett av haldningar som knyter seg til ulike typar språkideologiar. Frå dette perspektivet kan me forklare hald-

ningar ved at ein innanfor naturvitskap har ein tydeleg engelskspråkleg påverknad der så å seie all forskning vert publisert på engelsk, medan ein innan filosofi i større grad legg vekt på det fleirspråklege og verdsett det å kunne lese tekstar på originalspråket.

Språkleg sjølvtilitt

Språkleg sjølvtilitt i engelsk ser også ut til å kunne forklare haldningar til bruken av engelsk i undervisinga. Studentane som rapporterte at dei var trygge på sin eigen språkkompetanse når det gjeld å snakke, skrive, lese, høyre på og forstå engelsk, var meir positive til engelsk enn studentane med lågare språkleg sjølvtilitt.

I den norske konteksten synte det seg også at studentane med låg språkleg sjølvtilitt i engelsk sjeldnare planla å reise på utveksling. I denne samanhengen kan ein spørje seg kva målet med utveksling egentleg er. Er ikkje eit av måla språklæring? Er svaret ja på dette, og det trur eg at me med ganske stor sikkerheit kan seie at det er, bør me ikkje då spørje korleis me kan leggje til rette for at ikkje språket i seg sjølv vert det som hindrar studentane i å reise ut?

Meir språklæring

I den kvalitative undersøkinga reflekterte studentane over tema knytt til språket dei møter i undervisinga. Med utgangspunkt i om lag 110 kommentarar fann eg at fleire av tilbakemeldingane kunne samlast i dei følgjande temaa: *opplevd språkkompetanse og behov for språkstøtte*, førelesar sin kompetanse i målspråket samt *parallellspråkbruk og læring*. ►

«Språket i seg sjølv må ikkje hindre studentane i å reise ut.»

«Studentar og førelesarar burde auke kompetansen sin i målspråket.»

Her fann eg at studentar etterlyser meir vekt på språklæring, og at både studentar og førelesarar burde auke kompetansen sin i målspråket. Ein student innan naturvitskap kommenterte:

Jeg har hatt noen fag der forelesningene har vært på engelsk, men foreleser ikke har snakket bra engelsk. Jeg sluttet å gå på forelesningene siden jeg ikke fikk utbytte av det.

Men studentane reagerer ikkje berre når undervisningsspråket er engelsk. Ein student ved rettsvitskap la vekt på utfordringane som kan oppstå når førelesarane ikkje er trygge på det aktuelle nasjonalspråket, norsk i dette tilfellet:

På [...] et introkurs til juridisk metode, det første vi hadde på studiet, hadde vi en utenlandsk (europeisk) doktorgradsstipendiat (...). [Hen] forstod ikke hva noen av studentene svarte på spørsmålene [hen] stilte til klassen, selv om alle snakka mest mulig tydelig og klart på bokmål.

Dei fyrste åra i utdanninga dannar eit viktig grunnlag for den seinare læringa, og det er klart det vert utfordrande om ein opplever at språket i seg sjølv vert ei hindring for forståinga i denne perioden. Like viktig er det å sjå på dette som eit ansvar for utdanningsinstitusjonen og ikkje for den ein skilde førelesaren. Språklæring krev tid og ikkje minst tilrettelegging. Studentane etterlyste også meir språkhjelp for sin eigen del. Ein

student kommenterte følgjande:

Det tas som en selvfølge at alle kan engelsk, det er ikke tilfellet. Det som dessuten går igjen, er at professorer ikke tar høyde for at det er mer krevende å lese vitenskapelige tekster på et annet språk enn norsk. Hvorfor får vi aldri tilbud om et kurs, eller f.eks. et hefte med faguttrykk, men blir bare kastet ut i det?

Meir medviten språkbruk

Til tross for at majoriteten av studentane er positive til engelsk, etterlyser studentane ein meir medviten språkbruk i utdanninga. Det språkpolitiske omgrepet *parallellspråk* har i utgangspunktet hatt som mål å skape meir medvit om språkbruken i academia, men spørsmålet er korleis dette vert løyst i praksis. Eit forslag har vore at engelsk pensum vert følgt av førelesingar på nasjonalspråket. Men studentane i undersøkinga er ikkje udelt positive til ein slik praksis:

Synes det er problematisk når pensum og til dels undervisning i et emne er på engelsk, mens eksamen eller semesteroppgave er på norsk og vi selv må oversette viktige uttrykk og definisjoner.

Med andre ord: Det å bruke begge språk er i seg sjølv ikkje nok. Studentane etterlyser den medvitne språkbruken, slik at dei på sikt vert både trygge språkbrukarar og kompetente fagutøvarar.

Trude Bukve er fyrsteamanuensis ved Høgskulen på Vestlandet.

Heter det returordning, retursystem, resirkulering, kildesortering, gjenvinning eller renovasjon?
Foto: Marcel Mooij / Mostphotos

Emneord gir godt norsk fagspråk

– Nye vitenskapelige publikasjoner på engelsk må få norske emneord i bibliotekbaser, sier tidligere førstebibliotekar Knut Hegna.

AV **OLE VÅGE**

EMNEORD ER SÆRSKILTE ORD som hjelper oss å finne den informasjonen vi leter etter, enten det er i bøker, i artikler, i arkiv eller på nettsider. Emneordene er nesten som koordinater på et kart: Er de mangelfulle eller upresise, blir det vanskelig å finne

fram. Skal de kunne brukes, må de være konsistente og presise.

Emneord er en viktig del av fagspråket

– Når vi registrerer en ny bok i bibliotekbaser ved universiteter og høyskoler, legger ►

vi til emneord som dekker temaet til publikasjonen. Emneordene gjør det mulig for studenter, vitenskapelig ansatte og andre å søke og finne relevant faglitteratur, forklarer Hegna, som har arbeidet med emneord på Universitetsbiblioteket i Oslo i mange år.

På universitetene og høyskolene er emneordene oftest fagtermer eller faguttrykk. En kan si at de er en del av fagspråket.

– Også når publikasjonen er på engelsk, tysk eller fransk, må vi legge til norske emneord. Søking med emneord på ett språk, f.eks. bokmål eller nynorsk, gir litteratur på mange språk i trefflista.

Av og til finnes det ikke norske fagtermer om emnet fra før. Da kan det være at fagbibliotekaren må lage en norsk fagterm som kan brukes som emneord for publikasjonen.

Knut Hegna nevner fagtermen *gait recognition* fra studiet av menneske- og dyrebevegelser. En ny publikasjon om emnet måtte få et norsk emneord. Løsningen ble *ganglagsgjenkjenning*, som spiller betydningsinnholdet til fagtermen, altså automatisk gjenkjenning av ganglaget til mennesker og dyr. I andre tilfeller er kontakt med fagfolk nødvendig for å komme fram til et godt emneord.

Nå er *ganglagsgjenkjenning* registrert sammen med 10 779 andre emneordposter i basen Realfagstermer, et verktøy som realfagsbibliotekene ved Universitetet i Oslo og Universitetet i Bergen har utviklet sammen, og som dekker alt fra kjemi og biologi til fysikk og astronomi. Et felles verktøy gir konsistente ordvalg og skrivemåter for emneordene. Innholdet i slike verktøy blir gjerne kalt *kontrollert vokabular* blant bibliotekarer. Vokabularet i Realfagstermer inneholder også synonymer og anvisninger til beslektete emneord.

– Realfagstermer er et viktig bidrag til norsk fagspråk. Vi har samarbeidet med

studentmållaget, slik at alle emneord også foreligger på nynorsk. Dermed kan en finne emneord parallelt på engelsk, bokmål og nynorsk og i noen tilfeller vitenskapelige termer på latin, sier Hegna.

– Arbeidet med emneord er språkpolitisk viktig, men vi er avhengig av at det blir satt av penger, og at det er folk til å gjøre jobben. Til nå har arbeidet i stor grad vært drevet av folk på entusiastisk grunnlag ved siden av vanlig arbeid.

Andre viktige emneordbaser er Humord, for humaniora og samfunnsvitenskapene, internasjonale MeSH, for helse og medisin, og Dewey (se faktaboks).

Emneord gir gjenkjennelige nettsider

Det er ikke bare i bibliotekene at emneord er et viktig verktøy. Nettsider er gjerne strukturerte ved hjelp av emneord, også i offentlig sektor. Det er de opptatt av i det nye Digitaliseringsdirektoratet (Digdir).

– Vi jobber for at det skal bli lettere for innbyggerne å finne informasjon om offentlige tjenester på nettsider på tvers av administrative grenser og nivåer i offentlig sektor. Derfor utvikler vi en felles emneordliste, som blir kalt Los, i samarbeid med en rekke offentlige organisasjoner, sier Øystein Åsnes, seniorrådgiver i Digdir.

I kommunene blir ofte ulike ord brukt for like tjenester. Heter det *returordning*, *retursystem*, *resirkulering*, *kildesortering*, *gjenvinning* eller *renovasjon*? Et felles og konsistent språk og en felles navigasjonsstruktur skal gjøre det lettere for oss å finne informasjon på nettsidene, samme hvilken kommune vi bor i. Det skal Los bidra til.

– Los er en flerspråklig og fritt tilgjengelig ressurs, utviklet for både bokmål og nynorsk, det er selvsagt for oss. Ordlista inneholder også emneordene på engelsk, for vi ønsker å legge til rette for innbyggere som ikke kan norsk. I tillegg til emneord inne-

holder Los en «pakke» med foreslåtte søkeord, slik at en tar høyde for hva folk faktisk søker etter på nettsidene, sier Åsnes.

– Vi ser for oss at emneordene, som er kvalitetssikret, kan brukes på flere andre områder også, for eksempel i språkteknologiske tjenester som automatisk oversettelse mellom bokmål, nynorsk og engelsk.

Emneord er språkpolitikk

– Arbeidet med å utvikle og kvalitetssikre emneord er kanskje ikke like synlig for alle, men det er viktig, ikke minst for fagspråket vårt, sier Åse Wetås, direktør i Språkrådet.

Emneordbaser og andre elektroniske ressurser inngår i et fagspråklig kretsløp, der nye fagtermer blir dannet og gjort tilgjengelige. På den måten får fagmiljøene et felles, enhetlig norsk fagspråk. Ny teknologi og felles format for utveksling av data mellom baser gjør det dessuten mulig å gjenbruke emneordene på tvers av basene.

– Da blir det lettere å standardisere fagspråket, og nye, norske fagtermer kan lettere slå rot i språket vårt, sier Wetås.

Emneord kan være et viktig bidrag til Termportalen, den nasjonale søkeportalen for fagspråk og terminologi som blir utviklet ved Universitetet i Bergen. Dessuten kan emneord være et viktig tilskudd til Språkbanken ved Nasjonalbiblioteket, der språkdata blir gjort tilgjengelig for utvikling av språkteknologiske produkter. Men arbeidet med emneord omfatter mer enn det å velge ut og lage presise ord.

– Gode emneord på begge målformer gjør kunnskap og informasjon tilgjengelig for alle. I Norge er det helt avgjørende at innbyggerne kan bruke sin egen målform når de skal finne fram, enten det er på offentlige nettsider eller i bibliotekbaser. Det er en demokratisk rett. Derfor må ansvarlige institusjoner sørge for at det finnes nok

ressurser til å vedlikeholde og utvikle emneordlistene på begge målformer, sier Wetås.

Ole Våge er seniorrådgiver i Språkrådet.

Noen emneordbaser i Norge

Realfagstermer

Emneordliste i realfag utviklet ved bibliotekene ved universitetene i Oslo og Bergen. 10 780 emneordposter.

Humord

Tesaurus for humaniora og samfunnsvitenskap utviklet ved bibliotekene ved universitetene i Oslo, Bergen og Tromsø og ved Nobelinstituttet og Holocaustsenteret. 18 968 emneordposter.

Tekord

Emneordliste i teknologi- og ingeniørfag ved NTNU. 15 000 emneordposter.

Norsk WebDewey

Universalt klassifikasjonssystem for bibliotek. Norsk innhold utviklet ved Nasjonalbiblioteket.

MeSH (Medical Subject Headings)

Internasjonal emneordliste for helsesektoren. Norsk innhold utviklet av Folkehelsebiblioteket. 21 675 emneordposter på norsk, i tillegg til ekvivalenter på en rekke andre språk.

Los

Temainndelt emneordliste for statlig og kommunal sektor ved Digdir. 518 emneordposter.

Klimaavtrykk i nye ord

Klimadebatten sette tydelege spor i den årlege nyordslista til det svenske Språkrådet og Språktidningen med ord som *Gretaeffekten*, *klimatdiktatur*, *klimatstrejk* og *artdöden*.

Svenskane har òg notert seg at det store nyordet frå 2018, *flygskam*, har skote nye knoppar i form av orda *smygflyga*, det å reise med fly utan å prate om det, og *tågskryta*, det å framsnakke toget som framkomstmiddel.

– Somme synest ordet *skam* framkallar unødige mykje skuldkjensle. Lokketanken i ordet *beteendedesign* (åtferdsdesign) kan vere ein betre metode for å skape forandring, seier nyordsredaktør Anders Svensson i Språktidningen i ei pressemelding.

Beteendedesign siktar til miljødesign som lokkar fram positiv åtferd, til dømes i butikken.

Han trekkjer òg fram nyordet *fimpomat* som eit godt døme på eit slikt positivt ladd

ord. Det siktar til eit offentleg oskebeger der røykjarane får høve til å delta i ei uhøgtidleg avrøysting når dei stumpar sneipen. Sneipomaten har visstnok òg funne vegen til Noreg, men utan at innretninga så langt ser ut til å ha fått noko norsk namn.

Den svenske nyordslista inneheld i alt 35 ord som har dukka opp eller breidd om seg det siste året. Der finst det òg fleire «digitale» ord, som til dømes *cybersoldat*, *hybridkrig* (falske nyheiter og hacking mot ein framand stat) og *deepfake* (AI-manipulerte bilete). Svensk har dessutan fått eit nytt og kraftfullt pronomen, *benim*, som er rappa frå tyrkisk og betyr 'eg, meg, mitt'. (NPK)

Noreg

I Noreg kåra Språkrådet *klimabrøl* til årets ord 2019. På ti-på-topp-lista finn ein òg klimaorda *kjøttskam*, *overturisme*, *sovekapsel* og *havvind* (sjå forklaringar på www.språkrådet.no).

Danmark

I Danmark vann *klimatosse*: «person der går (for) meget op i klimaet» (jf. Dansk Sprognævn).

I denne spalta tek vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Ord for framtida

Heilt på starten av dette året la regjeringa fram *Nasjonal strategi for kunstig intelligens*. Innhaldet kan verke gresk for oss som ikkje er inne i den teknologiske verda, men heldigvis er alle framande omgrep utforma på godt norsk!

TERMEN KUNSTIG INTELLIGENS er ei omsetjing av engelsk *artificial intelligence*. Definisjonen av kunstig intelligente system er at dei kan tolke og bruke data til å oppnå eit mål, anten fysisk eller digitalt. På same måte som det engelske uttrykket blir forkorta AI, blir det norske forkorta KI.

Robotikk, takk

KI er allereie i bruk i samfunnet, mellom anna for å avdekke bank- og forsikringssvindel, for å identifisere kreftsvulstar eller for å sortere store informasjonsmengder. Det blir òg brukt i robotikk, som sjåførlause køyretøy. Dei to bussane Oda og Mads, som fraktar deg mellom Vippetangen og Rådhuset i Oslo, er eit døme på slike sjølvkøyrande robotkøyretøy.

Eitt av måla til regjeringa er at offentleg sektor skal bli meir saumlaus i framtida. Der som du har levert opplysningar til for eksempel skatteetaten, skal du sleppe å oppgjje dei same opplysningane til Nav. Her vil KI spela ei viktig rolle. KI vil òg kunne bidra til å løyse store utfordringar i samfunnet som eldrebølgja eller klimakrisa.

Som undrande og problemløysande skap-

ningar bør vi kunne reflektere over og snakke om vår eiga verktøykasse. Det er vanskeleg om ikkje nokon har lært oss kva reiskapane heiter. Vi har ikkje berre rett til morsmål, men òg til grunnleggjande kunnskap om morsmålet.

Hugs bindestreken

Når vi lagar samansetningar med forkortinga KI, må vi passe på at bindestreken blir med. Digitaliseringsministeren skriv om eit «KI-vennlig regelverk» og nemner både «KI-systemer» og «KI-baserte løysningar».

I omtalen av KI-kurset *Elements of AI*, som regjeringa skal lansere i samarbeid med NTNU, blir det tydeleg kvifor det er viktig å hugse bindestreken. Både i emneknaggen #AIchallenge og den tenkte norske varianten #KIutfordring er det vanskeleg å ikkje lesa den store i-en som ein liten I. Rettskrivingsreglar som hjelper oss med å unngå slike feiltolkningar, må nok framleis basere seg på naturleg intelligens.

På www.språkrådet.no finn du lister over gode fagord.

Om luftskip på prærien

– Before I started school, when I was six years old, I couldn't speak English. Det var bare norsk!

TEKST OG FOTO **INGERID JORDAL**

VERONA THOMPSON (88) sit i eit lite forsamlingshus i Sunburg i Minnesota og drikk kaffi. Ho strevar litt med å finna orda, for det går lang tid mellom kvar gong ho snakkar norsk.

– Je vaks opp på en farm ved Norway Lake. Vi snakka bare norsk.

Når ho snakkar om ting ho gjorde i oppveksten, kjem orda lettare. Ho snakkar om korleis dei lokka kyrne heim att om kvelden.

– Så då kom kuen, og vi mjølka dem. Mamma og pappa mjølka dem, vi var små. Etter vi had mjølka dem, the krøtter went out and ate gress.

Dialekta er austlandsk med tjukk L, iblanda amerikanske ord og bøyingsendingar. Det er mange tiår sidan ho brukte norsk i daglegtale. Men då ho var lita jente på ein gard i Minnesota, var norsk det einaste språket ho kunne.

Sunburg er ein liten tettstad med knapt 100 innbyggjarar. På byskiltet, som er pryda med både norsk og amerikansk flagg, står det «Welcome to Sunburg. Syttende Mai annual celebration». Vi har køyrt to timar vestover frå millionbyen Minneapolis, og vi er verkeleg ute på landet. Her er duvande maisåkrar og lange, rette vegar utan ende.

Her vil dei aller fleste ein treffer, påstå at dei er «one hundred percent Norwegian». Folk i desse traktene var nesten utelukkande norske innvandrarakar.

Arvespråket etter emigrantane

Verona tilhøyrrer den siste generasjonen av dei som snakkar amerikanorsk, nedarvingsspråket etter dei norske immigrantane som kom til Midtvesten på 1800-talet. Dei norske settlarane slo seg gjerne ned i klynger med andre frå Noreg, ofte frå det same området. På den måten har norske skikkar, norsk språk og ei heilt spesifikk norsk dialekt halde seg levande heilt sidan då. Men forvirringar oppstår når ein journalist frå Noreg, med dialekt frå Hardanger, skal spørja om noko. Verona har stort sett berre høyrte si eiga dialekt.

Veronas eine oldefar kom frå Leikanger i Sogn til Minnesota i 1868. No, 150 år seinare, kan Verona fortelja på norsk at ho likar å gå i kyrkja, at ho har ein gut og tre jenter, og at ho i helgene inviterer venninner på kaffiparty med småkaker. Dialekta hennar kjem frå besteforeldra på farssida, som var frå Gudbrandsdalen. ►

Det fyrste forsamlingshuset i Norway Lake Settlement vart bygd av nordmenn i 1867 og er framleis i bruk.

Leslie Ellingson samlar på landbruksmaskiner. På haugane bak garden har han stilt ut om lag 30 skurtreskarar.

Leslie Ellingson (94) bur framleis i huset han vart fødd i.

Fram til fyrste verdskrigen var det vanleg at både skulane og kyrkjene i områda med norske immigrantar var norskspråklege. Etter krigen endra haldninga til andre språk og kulturar seg, patriotismen auka, og det vart lagt større vekt på at engelsk var det viktigaste språket.

Verona har jobba på gard heile livet, men ho har òg vore lærar. No er ho enke og har flytta frå garden til ein eigen bustad i ein by i nærleiken. Ho køyrer framleis sjølv. Ho syner fram Norway Lake, eit område ved innsjøen der ho vaks opp. Huset har ein annan eigar no, men innsjøen er den same. Ei fin avveksling frå dei nær endelause jorda.

Luftskip

Leslie Ellingson har òg vore gardbrukar. Han bur framleis i huset på garden der han vart fødd for over 94 år sidan. Han vert henta med bil til sentrum av Sunburg.

– Eg har ikkje driver's license, veit du, forklarar han.

Derfor kjem han seg heller ikkje til kyrkja kvar søndag. Religion er ein viktig del av livet til dei aller fleste her.

– Då eg var ung, tala presten norsk på kjerka, fortel han på kav halling. Leslie rakk å få litt undervisning på norsk, og delar av konfirmasjonsførebuingane. Derfor kan han ikkje berre snakka norsk, men også lesa gan-

ske godt, noko som er uvanleg blant dei nolevande brukarane av amerikanorsk.

– Men eg høyrer på presta på television.

Dei fleste som snakkar amerikanorsk, brukar engelske ord for moderne fenomen. Ord som førarkort og fly fanst ikkje i det norske nedarvingspråket. Derfor kallar Leslie og mange andre norskamerikanarar fly for «luftskip», ei omsetjing av «airplane».

Huset til Leslie er innhaldsrikt og vitnar om både norsk og amerikansk identitet. Ein kaps som reklamerer for National Rifle Association, ligg på ei gamal reisekiste i tre med norske namn inngraverte. I stova står plater med norsk musikk, ei utgåve av

tidsskriftet Hallingen ligg på bordet, og eit broderi med ordet «Velkommen» heng på veggen.

Kona, som òg snakka norsk, døydde for 20 år sidan. Ungane hans kan nokre få norske ord. Han fortel at fleire han kjenner, snakkar norsk, men jo eldre han vert, jo sjeldnare treffer han dei.

Eit døyande språk med nye brukarar

– Amerikanorsk er eit døyande språk, seier Janne Bondi Johannessen, professor i lingvistikk ved Universitetet i Oslo. Ho har vore på fleire forskingsreiser i Midtvesten for å studera amerikanorsk. ►

Ed Huseby er ein av norskamerikanarane som har plukka opp norsk språk som godt vaksen.

Jane Huseby Norman syr egne bunadar. Festdrakta frå Gudbrandsdalen er i bruk kvar 17. mai og på special occasions.

– Dei aller fleste som har lært norsk heime som born, er no over 80 år, og dei har i liten grad vidareført språket til borna sine.

Men det finst ein del norskamerikanarar som har byrja å læra seg norsk språk i vaksen alder. Ein av dei er Ed Huseby. Han er godt vaksen, men vert likevel rekna som ein av dei unge norsktalande.

– Tru det eller ei, men som ungdom avviste eg ideen om at eg var av norsk avstamning. Eg tykte det var gamaldags og ville ikkje ha noko med det å gjera, seier Ed og ler. På hovudet har han ein kaps med teksten NORWAY, og i lomma har han ei lita norsk-engelsk ordbok.

– Bestemora mi kom frå Noreg, men ho sa alltid: «Vi er i Amerika, vi snakkar engelsk!»

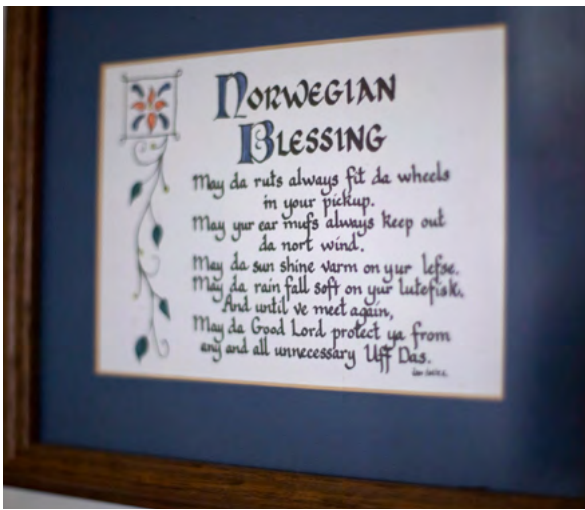
Då han vart vaksen, innsåg han at dei norske røtene var viktige for han, så han byrja på norskkurs.

– Eg trur det er ein naturleg prosess. Det er ikkje vanleg at unge menneske tenkjer så mykje på historie, slektsgranskning og røter. For meg kom vendepunktet då eg reiste på besøk til Noreg som 60-åring. Der møtte eg slektningar.

I motsetning til dei som lærte norsk heime, har ikkje Ed noka spesiell dialekt. Han snakkar normert bokmål med amerikansk aksent. For Ed er norsken ein måte å koma attende til røtene sine på.

– Det er ein del av det som gjer meg til meg.

Både Ed og søstera hans, Jane Huseby Norman, har engasjert seg i det norsk-

Sam Bakkestuen i Westby snakkar ei dialekt frå Gudbrandsdalen. Han tykkjer det er hyggeleg å verta spurd om norsken. - Då eg vaks opp, var ikkje dette noko spesielt.

amerikanske miljøet rundt Sunburg. Jane er primus motor for eit forsamlingshus kalla «Kultur Hus», der dei har norske arrangement som språkkurs og sel diverse suvenirar. Og Jane syr bunadar, som ser rimeleg autentiske ut.

Jane syner fram ei festdrakt frå Gudbrandsdalen som ho har laga sjølv. Ho stammar frå Koppang, men ho har laga fleire bunadar frå andre område òg.

- You should have been here syttende mai, seier ho.

Det er i slutten av juni og godt over 30 grader. Vadmålsstakken var ikkje fyrstevalet hennar i dag.

- I got it all organised ... «uffda», seier ho, medan ho danderer kysa, som ikkje vil sitja heilt som ho skal. Ordet *uffda* er eit velbrukt uttrykk i Midtvesten, også blant dei som ikkje snakkar norsk. Det tyder om lag det same som her heime.

Skihopp og Uff-da

I byen Westby i nabostaten Wisconsin har dei til og med ein eigen «Uff-da-shoppe», som sel norskinspirerte suvenirar. På ein parkeringsplass står 88 år gamle Sam Bakkestuen. Han har det litt travelt, men fortel at han har slekt frå Gudbrandsdalen og snakka norsk som gutunge.

- I remember I went to New York as a

young man. But I couldn't get lefsa there!

I nærleiken av Westby ligg dalen Coon Valley. Hit kom dei norske immigrantane allereie i 1840-åra. Dalføret minte dei kanskje litt om Noreg. Om det ikkje akkurat var vestlandske fjell og dalar, så var det ikkje ulikt landskapet på Austlandet, som dei fleste av nordmennene kom frå. Mange i dette området levde av å dyrka tobakk, og nordmenn var rekna som dugelege tobakksbønder. Under ein køyretur gjennom dalen ser vi norske flagg måla på eldre bygg og norske namn på gravplassane. På lang avstand kan vi også sjå eit skihoppanlegg.

Nesten alle i dalen er av norsk avstamming. På ein gard står skiltet *Tip's Old Country Carving*. Her bur ekteparet Tilford «Tip» (86) og Eleanor Bagstad (84), som trefte kvarandre på ein bryllaupsfest i dalen for godt over 60 år sidan. Dei hugsar at då Tip skulle spørja far til Eleanor om handa hennar, var det heilt avgjerande for svaret at Tip var nordmann. Dei norske heldt nemleg saman.

Ekteparet har markert seg i det norsk-amerikanske miljøet. Som ungdom dreiv Tip med skihopping. Eleanor var musikalsk og spelte piano. Som godt vaksne debuterte dei som musikarar på plate, med gruppa «The Norskedalen trio». Tip hadde byrja å spela fele, og saman med ein venn på trekkspel spelte han og Eleanor skandinaviske ►

Tip Bagstad har vore ein ivrig treskjerar inspirert av norske mønster.

songar og salmar på arrangement i heile øvre Midtvesten. Tip har òg drive mykje med treskjerjing i norsk stil.

I tillegg til å driva garden har Tip hatt mange ulike jobbar. Eleanor har vore lærar. No er dei begge pensjonerte, men huset ber preg av eit aktivt liv med stor kjærleik til tradisjonshandverk og musikk.

Dobbel identitet

Både Tip og Eleanor vaks opp med berre norsk språk i heimen fram til dei byrja på skulen, og familiane deira snakka dialekt frå Gudbrandsdalen. Dei seier at dei kjenner seg både norske og amerikanske.

– I guess both, seier Eleanor Bagstad.
– Når vi snakka engelsk til faren vår, nekta han å svara. På den måten lærte vi norsk. Foreldra våre var ganske strenge. Som dei burde vera.

Ho fortel at som born lærte dei seg å vera nøgde med lite, og ho meiner at nøysemda og gleda over eit enkelt liv er ein del av den norske identiteten.

Kva synest du om at det norske språket no

forsvinn frå dette området?

– Det er synd, men det er tidene som forandrar seg. Vi var ikkje like strenge som foreldra våre.

Tip er einig. Ekteparet har lært dei to døtrene sine ein del norsk, meir enn det som har vore vanleg i deira generasjon, men ingen av dei snakkar flytande.

– Det er kind of too bad, men det er ingenting vi kan gjera med det no.

– Om eg ikkje hadde vore av norsk avstamming, ville eg ikkje ha drive med det eg har drive med. Far min var snikkar, og eg lærte av han. Eg lærte òg å vera ærleg og setja pris på livet. No er eg godt over 80 og lurar på kvar tida vart av. Eg har hatt eit veldig godt liv med ei flott kone, born og barneborn, seier Tip.

Han fortel at han og Eleanor har vore i Noreg fleire gonger.

– Det var veldig interessant. Vi snakka jo norsk heime. Bestefar kom frå Noreg. Men eg høyrde aldri bestefar seia noko om livet i Noreg. Ikkje eit einaste ord. Eg trur det var slik at han hadde lagt det bak seg. Kanskje det var eit tøft liv.

Tvillingane Arvid og Aaron Swensson har budd saman heile livet. Heime har dei innreidd eit eige «norskerom» som dei syner fram til besøkande.

All things Norwegian i Flom

Den vesle bygda Flom i Minnesota har også folk med sterke norske røter. Berre namnet fortel ein heil del. Her har tvillingane Arvid og Aaron Swensson budd heile livet, og med unntak av to år i militærtjeneste har dei budd saman. Som gutungar snakka dei norsk. Dei byrja med engelsk fyrst på skulen.

– Vil du sjå norskerommet vårt? spør brørne og syner veg inn i sjølve storstova. Det norske rommet er verkeleg eit norskerom. Ei gedigen rosemåla himmelseng med snirkla utskjeringar tek opp mykje av plassen. Rommet er fullt av tradisjonshandverk. Brørne fortel at dei har gått på kurs for å læra seg ulike typar handverk, treskjering, rosemåling, knivlaging. Over garasjen har dei snikkarbu. Overalt står suvenirar og bøker om Noreg, spesielt om Sør-Trøndelag. Besteforeldra til Arvid og Aaron kom frå Tydal, og som born hadde brørne mykje kontakt med dei.

– På veg heim frå skulen stakk vi alltid innom bestemor. Ho gav oss mat, snakka ikkje eit ord engelsk, og ho kunne heller ikkje sjå skilnad på oss. Ho spurde alltid kven som var kven!

Som dei fleste på landsbygda gjekk brørne på ein liten country school, der åtte klassetrinn var samla i eitt rom. Dei hugsar at dei eldre ungane erta dei for norsken.

– Men alle som budde i Flom, var norske. Kanskje ikkje læraren, for ho har fortalt oss seinare at Aaron kom og bad henne om «spicker», altså spikar, men ho forstod ikkje kva han ville ha. Far vår var snikkar, så han hadde alltid spikar i lomma.

At bestemora ikkje såg forskjell på dei to gutane, tok dei ikkje ille opp. No har dei runda 80 år, og Aaron og Arvid er framleis svært like av utsjånad, og dei kler seg i identiske klede kvar dag. Men språket har endra seg, også hos dei.

Snakkar de framleis norsk saman?

– Nei. No snakkar vi norsk berre når vi har besøk frå Noreg eller er med andre som kan snakka norsk. Vi har alltid vore stolte over den norske arven vår og over at vi kan snakka norsk. No er det ikkje så mange som er yngre enn oss som kan det lenger.

Sjå videoopptak på www.språkrådet.no.

Forskar på amerikanorsk grammatikk

LINGVIST YVONNE VAN BAAL har tatt doktorgraden på dobbel bestemming i amerikanorsk. Ho er opprinneleg frå Nederland, men har budd fleire år i Noreg. På to reiser i Midtvesten har ho studert amerikanorsk under rettleiing frå Janne Bondi Johannesen ved Universitetet i Oslo.

Kvifor ville du studera amerikanorsk?

– Eg hadde både personlege og akademiske grunnar. For det fyrste vart eg svært fascinert då eg høyrde at det finst folk som snakkar amerikanorsk, og at eit slikt språk var bevart så godt over så lang tid. Det å vera i ein liten, avsidesliggjande landsby i Wisconsin og verta møtt av ein eldre mann som seier «takk for sist», det er ei spesiell oppleving.

Og dobbelt bestemming?

– Dobbelt bestemming er ein spesiell type markering i norsk, som vert markert ved både føresett determinativ og eit suffiks på substantivet, f.eks. «den kvite hesten». Dette grammatiske fenomenet er vanskeleg å læra – også for einspråklege born som veks opp i Noreg. Eg tenkte at det truleg vil vera endå vanskelegare for tospråklege, som i tillegg vert så lite eksponerte for norsk i det daglege.

Kva var det mest interessante du fann ut?

– At dei som ikkje meistra dobbel bestemming, i dei fleste tilfelle droppa determinativet framfor, altså «den», og berre sa «kvite hesten». Hadde dei droppa suffikset og sagt «den kvite hest», hadde det nærma seg engelsk oppbygging, «the white horse». Det er det ein kunne forventast, sidan dei lever i eit engelskspråkleg samfunn. I staden beveger

Brørne Dan og David Hilde vaks opp med far sin i Minnesota. Då ei eldre dame spurde småguten David om han kunne snakka norsk, svarta han: «Ja, som bare faen!» Då fekk faren streng beskjed om ikkje å læra sønene dårleg språk.

språket seg lenger unna både engelsk og norsk.

Kva hadde norsk å seia for dei du trefte?

– Eg trefte om lag 40–50 menneske som snakka ulike gradar av amerikanorsk. For alle var språket svært viktig, og dei var glade og stolte over å kunna snakka norsk. Dei var spesielt begeistra over å kunna snakka norsk med folk som var såpass unge som meg, fordi så godt som alle dei norskspråklege er over 80 år. Nokre sa at det var synd at borna deira ikkje snakka norsk, men dei fortalde òg om korleis dei sjølv hadde vorte irettesette for å snakka norsk då dei byrja på engelskspråkleg skule. Dette bidrog nok til at dei ikkje førte norsken vidare til neste generasjon. Generelt vil eg seia at språket er svært viktig for kjensla av tilhørslse. Mitt inntrykk er at einspråklege er mindre medvitne om dette enn fleirspråklege. Det gir absolutt meining at menneske som kjem til eit nytt og framandt land, vil halda saman med andre som snakkar same språk og har same kultur som dei. Uansett om det er nordmenn som dreg til USA, eller pakistanarar som kjem til Noreg.

Sørlandsbyens hemmelighet

Små, kvite trehus med blondgardiner i vinduene. Krabbespising på bryggekanalen med sjekter som tokker døsig av gårde i bakgrunnen. Stillferdige sørlendinger med bløde konsonanter. Det er Mandal i et krabbeskall. Men Mandal er også *smoi*.

AV PÅL ERIKSEN

Mandal har nemlig en hemmelighet: et helt eget språk. Dette språket var det vanlig å høre overalt i byen i første halvdel av forrige århundre. Det var et språk som lokale handelsfolk, fiskere og drosjesjåfører snakka seg imellom, men som folk utenbys fra ikke skjønnte et kvidder av. Det vi snakker om, er språket *smoi*. Her får du noen smakebiter:

Nå råg gim mej te noka.
Nå går jeg heim til kona.

Nøssen e' på øsjen. Beiarb i manisjen.
Sønnen er på sjøen. Han arbeider som maskinist.

Es på ta med de resve støbran.
Se på jenta med de store brystene.

Måkk ni og koll radør.
Kom inn og lukk døra.

Nå er det kanskje noen som blir litt skuffa og påpeker at dette bare er norsk med en del omstokking av bokstavene. «Går» blir «råg», «kona» blir «noka», og «døra» blir «radør».

Det er som en barnelek med lyder, sånn som røverspråket. Men vi kan ikke uten videre avfeie *smoi* som språk.

Kryptolekten *smoi*

Smoi er et eksempel på en *kryptolekt*, en språkform som brukes når man vil holde en samtale hemmelig. Kryptolekter er blitt utvikla av grupper i samfunnet, som kriminelle miljøer som ikke ønsker å bli forstått av andre, og handelsfolk som skal diskutere kjøp og salg uten at kundene skal forstå dem.

Den engelske kryptolekten *back slang* blei brukt både av slaktere og frukt- og grønthandlere på markeds plassene i England og av innsatte i engelske fengsler. En annen kryptolekt fra England, *polari*, oppsto blant sirkus- og tivoliarbeidere, men blei seinere tatt i bruk i homofile miljøer på den tida da homofili fortsatt var forbudt i Storbritannia. Den franske kryptolekten *louchébem* har fått navn etter kryptolektens ord for *slakter* og er blitt brukt både av slaktere og andre handelsfolk og av den franske motstandsørsla under krigen. Den argentinske kryptolekten *lunfardo* oppsto i den kriminelle undergrun-

nen i Buenos Aires og er seinere blitt flittig brukt i argentinske tangotekster.

Smoi gjennom historien

I Mandal fortelles det ofte at smoi opprinnelig var et språk som byens drosjesjåfører brukte, gjerne når de skulle diskutere passasjerene eller turtaksten, og det er sant at drosjesjåførene var blant dem i byen som var rammest til å snakke smoi. Men smoi er belagt i Mandal allerede rundt 1. verdenskrig, og på den tida fantes det ingen drosjer i byen (de kom først på tjuetallet). I likhet med mange av kryptolektene nevnt ovenfor var det nok slaktere og andre lokale handelsfolk som var først ute. En av de lokale slakterne som kjøpte krøtter fra folk på gårdene utenfor byen, pleide å si at han skulle dra ut og *dysne nøbban* – altså *snyde bønnan*, som det ville hett på vanlig mandalsdialekt.

Utviklinga og spredninga av smoi ser ut til å ha hatt et helt konkret geografisk kjernepunkt, nemlig fiskebrygga i Mandal sentrum. Der holdt fiskehandlerne lenge til, der var hovedparkeringa for drosjene, og der ligger lokalene til ei tredje yrkesgruppe som var kjent for å være drevne i å *kepre smoi* (preke smoi), nemlig de ansatte i den lokale *kenbank* (banken). Hovedbrukerne av språket var altså visse yrkesgrupper, men så godt som alle i byen kunne noen ord på smoi.

I likhet med den franske kryptolekten *louchébem* var smoi også et nyttig redskap når mandalittene skulle holde ting hemmelige for okkupasjonsmakten under krigen. Enkelte av *skerran* («tyskeran») hadde lært seg norsk, så det var ikke trygt å snakke det, men smoi kunne brukes, for det var det ingen av tyskerne som kunne.

I tiårene etter krigen gikk smoi langsomt ut av bruk, og i dag finnes det neppe noen som kan snakke smoi «flytende», i den forstand at de har et like stort ordforråd og kan snakke like lett og ledig som de *magle*

gangud, de gamle gutta («gudan»). Men mange mandalitter kan fremdeles noen få ord fra byens hemmelige språk. Det finnes ikke mye litteratur om smoi, men lokalhistoriker Nils Reidar Christensen har skrevet ei fin lita bok, *Smoi – mandalittenes eget «stammespråk»* (1999), som alle dataene i denne artikkelen er henta fra.

Oppbygninga av smoi

Smoi-ordene er altså «omstokking» av lydene i norske ord. Dette er typisk for mange kryptolekter, og det finnes ofte en viss systematikk i hvordan man stokker om på lydene. I *louchébem* erstatter man den første konsonanten i et vanlig ord med en *l*-lyd. Den opprinnelige førstekonsonanten blir flytta til slutten av ordet og deretter fulgt av en meningsløs endelse, som oftest *-em*, men også *-uche*, *-é* og andre:

boucher 'slakter' = *louchébem*
bonjour 'god dag' = *lonjourbem*
femme 'kvinne' = *lemmefé*

I smoi finnes det flere måter å lage ord på. En vanlig måte er å la den innledende konsonanten eller konsonantgruppa i hovedstavelsen i et ord bytte plass med den avsluttende konsonanten eller konsonantgruppa i samme stavelse:

sønn = nøss, preke = kepre, dysne = snyde

Av og til blir den avsluttende konsonanten eller konsonantgruppa både flytta fram og beholdt på slutten av stavelsen, slik at den kommer dobbelt opp:

fiske = skifske, liden = dilden, lytte = tylte

Det finnes også helt andre teknikker. I en del tostavelersord bytter for eksempel første- og andrestavelsen plass, og konsonanter på grensa mellom de to stavelser blir ofte gjentatt både på begynnelsen og slutten av det ferdige ordet:

døra = radør, kjerka = kakjerk, jenta = tajent

Noen ganger faller rett og slett hele den trykktinge stavelsen bort, og de trykklette stavelserne blir stående uforandra igjen:

jenta = ta, øre = re, rekti = ti, tysker = skerr

Legg merke til at smoi-ordene stort sett er basert på mandalsdialekten, med bløte konsonanter og det hele, jf. *snyde*, *brøst* og *gudan*. Det finnes likevel noen unntak, der opphavet tydeligvis er skriftlig bokmål, for eksempel smoi-ordet for *ikke*. På mandalsdialekt sier man *ikkje*, men på smoi heter det *kek*, og ikke, som man kunne forvente, *kjekj*. Pronomenet *jeg/meg* blir på smoi *gim*, og ser dermed ut til komme fra den arkaiske skriftspråksformen *mig*.

Er smoi et ekte språk?

Kan vi så kalle smoi et eget språk? Eller var det bare en hemmelig-klubb-kode for voksne? Det er ikke så lett å svare på det spørsmålet uten først å svare på et mye mer filosofisk spørsmål: Hva er egentlig definisjonen

på et språk? En mulig tilnærming er å liste opp ulike egenskaper som et ekte språk bør ha. Et språk bør for eksempel ha grammatiske regler, det bør ha et ordforråd som er omfattende nok til å kunne snakke om alle mulige temaer, det bør være det alminnelige dagligspråket til ei gitt folkegruppe eller et gitt samfunn, og det bør læres som morsmål av barn i dette samfunnet.

Et talesystem som har alle disse egenskapene, vil da være *prototypen på et språk*. Så kan vi tenke oss en skala der denne prototypen er den ene ytterenden, mens den andre ytterenden er talesystemer uten noen typiske språkegenskaper, som koder og ordleker. Smoi befinner seg et eller annet sted på den skalaen, men hvor?

For det første hadde smoi «ordentlige» talere i den forstand at de snakka det flytende og lett kunne føre en samtale. De måtte ikke bruke tid på å sette norske ord om til en «kode», i stedet ser det ut til at de allerede hadde smoi-ordene lagra i hjernen og klare til bruk.

For det andre ser vi av eksemplene at smoi faktisk hadde grammatikk, og at ord blei bøyd. Se for eksempel hvordan substantivene bøyes i bestemthet og tall (*nøssen*, *øsjen* og *noka* i bestemt form entall og *skerran* og *støbran* i flertall) og verbene har infinitiv- og presensendelse (*dysne*, *kepre* og *skifske*). Dette er de samme bøyingsendelsene som brukes i vanlig mandalsdialekt, men viser altså at smoi ofte fulgte grammatiske regler og skilte mellom ordets stamme (*nøss-*, *skerr-* og *dysn-*) og bøyingsendelser (*-en*, *-an* og *-e*). Så finnes det riktignok mange unntak (som *kenbank*, *kakjerk* og *gangud*), men kanskje disse var unntak fra hovedreglene på samme måte som norske sterke verb er unntak fra vanlig norsk verbøyning.

For det tredje ser det ut til at brukerne av smoi har vært relativt enige om hvilken form ordene skulle ha. Siden et smoi-ord kunne lages på mange ulike måter, skulle man tro at ett norsk ord kunne ha flere smoi-versjoner. I stedet ser vi at det oftest er samme form som brukes igjen og igjen. I dataene er ordet for «tysker» alltid *skerr* og ikke *skyret*, og ordet for «ikke» er alltid *kek* og ikke *kjekj* eller *ekik*. Dette vil si at ordene er *konvensjonalisert*, og det er et typisk trekk for naturlige språk. Når du for eksempel uttaler en *s*-lyd etterfulgt av en *o*-lyd og så en *l*-lyd, skjønner norsktalende at du snakker om den lysende kula på daghimmelen. Det er fordi alle medlemmene i det norske språksamfunnet er enige om at akkurat den rekka av lyder skal ha akkurat den betydninga. Ordet *sol* er altså blitt konvensjonalisert. Graden av konvensjonalisering i smoi viser at brukerne utgjorde et ordentlig språksamfunn.

Smoi har altså en del typiske språktrekk, men mangler samtidig noen vesentlige egenskaper: Smoi har for eksempel aldri vært hovedspråket for Mandals befolkning, og det var nok heller ingen som noen gang lærte det som morsmål i spedbarnsalderen.

Konklusjonen blir vel at man ikke kan kalle smoi et *prototypisk* språk, men et slags språk var det lell, plassert et sted på skalaen mellom kode og prototypisk språk. Uansett er det en særegen kulturarv som mandalittene har god grunn til å være stolte av!

Pål Eriksen er seniorrådgiver i Språkrådet.

Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det er i bruk. Det tyder ikkje at Språkrådet går god for ordet.

dieselvelger Frykter ikke kamp fra Frp om dieselvelgerne. Sp-leder Trygve Slagsvold Vedum kjemper for lavere drivstoffavgifter. Han mener klimautslippene må kunne kuttes uten at dagliglivet blir vanskeligere for folk flest. [...] Kampen om dieselvelgerne. Sp har i de siste statsbudsjettene stått alene i Stortinget med forslag om kutt i drivstoffavgiftene, et tradisjonelt Frp-standpunkt.

Aftenposten 22.1.2020

frexit En Frp-exit vil være et solid nederlag for statsministeren og hennes drøm om en borgerlig flertallsregjering, mener statsviter Johannes Bergh. – Dette var en drøm som var vanskelig i utgangspunktet. Men at den ser ut til å ryke etter et knapt år, er et solid nederlag for Solberg, sier Bergh til NTB. [...] Ifølge seniorforskeren ved Institutt for samfunnsforskning vil en Frexit være helt unik i norsk politikk.

NTB 20.1.2020

googlepanikk «Google-panikk» hos legevakta. Folk kommer daglig til legevakta i panikk. De har googlet seg fram til sykdommer de ikke har. – Vi har jo hatt de som har vært så panikkslagne her at vi har måttet sette oss ned med dem og omtrent få dem til å puste normalt. Det forteller daglig leder på legevakta i Drammen, Liv Heidi Brattås Remo. Hun mener at de blir utfordret av det hun kaller «Dr. Google».

nrk.no 15.1.2020

korallstrid Vil ha nye reglar på grunn av korallstrid. Hadde staten visst om unike korallar ved oppdrettsanlegg, ville Fylkes-

mannen ikkje gitt løyve. No vil klima- og miljøministeren vite meir om livet i sjøen.

– Det er viktig å beskytte sårbar natur.

Det er bruk for å lage retningsliner for korleis sjøbotnen kartleggast for viktige naturtypar i samband med oppdrettsanlegg, seier klima- og miljøminister Ola Elvestuen frå Venstre til NRK Sogn og Fjordane.

Fjordenes Tidende 4.12.2019

kongekrabbenettverk Politiet har avdekket ulovlig kongekrabbenettverk. Politiet i Finnmark har i samarbeid med Økokrim avdekket et nettverk som har fanget og omsatt ulovlig kongekrabbe over hele landet, opplyser politiet. – Det er snakk om kongekrabbe med en omsetningsverdi for flere millioner kroner som skal være fanget og omsatt ulovlig, skriver de i en pressemelding.

NTB 20.11.2019

I ÅR ER DET FLERE nyord på de nordiske listene som kan varsle om fenomener vi vil høre mye om det neste tiåret. Både her til lands og i Danmark finner vi ordet «overturisme» – altså steder og severdigheter som rett og slett er i ferd med å kveles av maseturismen. Helt nytt er ordet ikke, men bruken av det fikk et kraftig oppsving gjennom året som nå snart er historie. Et annet ord gjenspeiler det engelske «no-platforming», et begrep for at folk man er grunnleggende uenig med, ikke gis en plattform eller scene der de kan fremføre sitt budskap. «Scenenekt» er ordet Språkrådet i år har registrert som en nyvinning i form av det som karakteriseres som «et eksempel på hvordan gode norske avløserord kan gå inn og erstatte utenlandske lånord».

Harald Stanghelle, i Aftenposten

DET AVGJØRENDE ER AT også utenlandske forskere tas med i det norske forskerfellesskapet. Jeg er heller ikke med på, som enkelte av og til har antydnet, at norske forhold bør forskes på av norske forskere. Selvsagt kan utlendinger forske på Stortinget, Ibsen eller lemen. Det avgjørende er at også utenlandske forskere tas med i det norske forskerfellesskapet, og kan bidra på like fot. I undervisning, i formidling og i det organiserte arbeidslivet. Det innebærer for mange også å lære seg norsk språk.

Guro Elisabeth Lind, i Forskerforum

– ER SPRÅK SÅ VELDIG viktig, da? – Ja, språk er en nøkkelfaktor for å gi folk gode tjenester, og for at vi skal ha et trygt og godt arbeidsliv.

Språkrådets utgangspunkt er at språket vårt skal være brukervennlig, sier hun. – Snakker vi ikke snart bare engelsk alle sammen? – Vi må bygge opp en god språklig sjøltillit sånn at vi bruker et godt norsk språk. Problemet er ikke primært at ungdommen bruker mye engelsk, men at språket i universitets- og høyskolesektoren er preget av for mye engelsk, sier hun. Wetås mener vi kan lære av noen gode eksempler i næringslivet som har en pragmatisk holdning til språk. – De bruker norsk når de kan, engelsk når de må. – Så det norske språket er ikke i forfall? – Slett ikke. Det har aldri vært så mange som skriver så mye som nå.

språkdirektør Åse Wetås, til LO-aktuell

– UNIVERSITETA OG HØGSKULANE bør vurdere korleis dei skal tilpassa studietilboda sine slik at me kan sikra at me får meir kompetanse i kunstig intelligens. Det var oppfordringa frå digitaliseringsminister Nikolai Astrup då han la fram regjeringa sin strategi for kunstig intelligens [...]. Mange er uroa over at norsk språk skal gå med i dragsuget under utviklinga av løysingar som byggjer på kunstig intelligens. Nikolai Astrup kunne roa dei ned. – Alle språkdata skal fungera på begge dei norske målformene og på samisk, lova han. I strategien går det dessutan fram at regjeringa vil leggja til rette for at språkressursar vert samla inn og gjort tilgjengelege. På den måten kan norske innbyggjarar få stadig meir avanserte tenester på sitt eige språk, heiter det.

Nikolai Astrup, til Forskerforum

Lesarspørsmål

Har du eit spørsmål, kan du sende ein e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Foto: Døgg Olsson / Mostphoto

Spørsmål: Hva er opprinnelsen til uttrykket *betale med samme mynt*? Og hvilken mynt er det snakk om?

Svar: Uttrykket er gammelt i norsk og dansk. Det finnes allerede i Peder Syvs ordtakssamling fra slutten av 1600-tallet. Ludvig Holberg har brukt *med [ens] egen mønt*, og det svarer godt til det engelske uttrykket *pay back in one's own coin*, som skal være belagt enda tidligere. Det er all grunn til å tro at uttrykket er eldgammelt, og det kan godt ha oppstått flere steder uavhengig av hverandre.

Uttrykket forekommer i flere varianter, bl.a.: *få/gi igjen med samme mynt*, *betale/svare med samme mynt* (og dessuten *i samme/like mynt*).

Man kan få igjen med samme mynt mange steder, blant annet i Tyskland, Frankrike, Italia, Spania, Portugal og Russland. I en hel rekke land kan man dessuten få *smake sin egen medisin* på landets språk.

Hvilken medisin eller mynt det opprinnelig har vært snakk om, vet vi ikke, men poenget er uansett hverken valuta eller valør, men den rene gjengjeldelsesverdien.

Spørsmål: Mediene gir inntrykk av at det nye tiåret starter i 2020. Jeg trodde det var først i 2021. Hva er riktig?

Svar: To ulike systemer er i bruk når det gjelder tiår: Etter det første systemet er et tiår de årene som begynner med de samme tre sifrene, f.eks. 2020–2029, altså den samme perioden som kan betegnes som 2020-årene. Det andre systemet tar utgangspunkt i at det første året i vår tidsregning er år 1, og følgelig er det første året i et nytt tiår det som slutter på 1. Etter dette systemet omfatter tiåret årene 2021–2030.

Det er nok det første systemet som dominerer i dag. Det har også støtte i den internasjonale standarden ISO 8601, som sier følgende om tiår: «A string consisting of three digits represents a decade, for example 'the 1960s'. It is the ten-year time interval of those years where the three specified digits are the first three digits of the year.»

Spørsmål: Kva tyder *mulm*, *brask* og *bram*? Og kva heiter uttrykk som i *mulm* og *mørke* og med *brask* og *bram*? Eg tenkjer altså på faste uttrykk som inneheld mystiske og elles ukjende ord.

Svar: Sjølv tydingane finn vi i *Nynorskordboka*:

brask (i tyding 1 innverknad frå lågtysk *brasch* 'knaking, ståk') 1 bråkande framferd: med *brask* og *bram* 2 kvister o.l. som lett brenn og sprakar i elden; skrap, skrot

bram (av *bramme*) byrg og brikjande framferd: med *brask* og *bram* (Bokmålsordboka: støyende, overmodig oppførsel) **bramme** verb (samanheng med *brumme*) sjå godt ut; falle i auga; brike; skryte

mulm (frå bokmål, av eldre dansk *mul* 'mørke') tett mørke: i *mulm* og *mørke*

I slike uttrykk som du spør om, er det oftast to ord (eit par) som ikkje kan byta plass, som tyder om lag det same (er synonyme), og som gjerne har same forbokstav (allitterasjon) eller andre samanbindande verkemiddel.

Dei blir gjerne kalla **ordpar** eller *paruttrykk*. Orda i paret er då *parord*. Andre døme er: *leita med lys* og *lykt*, gå frå *gard* og *grunn*, *missa munn* og *mæle*, med *hud* og *hår*.

Somme har brukt *ordpar* nettopp om allittererande ordpar med synonymi, andre har brukt det om ei vidare gruppe av uttrykk. I dansk er nemninga *sterke ordpar*

nytta noko, i engelsk er mellom anna termen *binomials* i bruk.

Når det eine ordet er eit kjent synonym for det andre eller er ugjennomsiktig, er ordparet pleonastisk (smør på fleisk) eller tauologisk (a seier det same som b). Tydinga til det eine ordet er altså mindre viktig; hovudfunksjonen er å forsterka det andre ordet.

Men kva med dei uttrykka som attpåtil inneheld «mystiske gamle ord» som er unike for uttrykket? Her manglar det ei innarbeidd nemning.

Ein kan nok kalle dei *ordpar med eit unikt eller fossilt ord*. På engelsk heiter slike unike element *cranberry morphemes* (fordi *cran-* ikkje har ei sjølvstendig tyding), og i dansk har *stikkelsbæreelement* vore på tale. Følgjer vi denne tankegangen, kjem vi før eller seinare til nemningane *murmelord* og *mulmuttrykk*. Dei er passe mystiske i seg sjølv.

Spørsmål: Kan ein bruke *kva gjeld* på nynorsk, til dømes «Kva gjeld kvaliteten, er den lågare enn venta»?

Svar: Det er ikkje ulovleg, men det er heller ikkje god nynorsk. Det er ei direkte omsetjing av eit bokmålsuttrykk.

Ein grei tekstbindar er *når det gjeld*. I dømet du nemner, kan ein kanskje til og med gå rett på sak utan tekstbinding: «Kvaliteten er lågare enn venta.»

I spørsmål er *kva gjeld* sjølv sagt greitt: «Kva gjeld denne saka, eigentleg?»

Om Språkrådet

Språkrådet arbeider for å styrkje det norske språket og språk-mangfaldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språk-spørsmål og følgjer opp den norske språkpolitikken på oppdrag frå Kulturdepartementet.

Dette gjer Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlege og private aktørar om språkpolitiske tiltak, mellom anna om klarspråk i det offentlege og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norsk-språkleg teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringa skal byggje på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med mållova og gjev råd om stadnamn.
- Språkrådet gjev råd og formidlar kunnskap om språk, språk-bruk og språkarbeid. Rådgevinga på nett, nettorbøker, kurs, seminar og publikasjonar er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvaltar rettskrivinga i nynorsk og bokmål og følgjer med på korleis språket utviklar seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skulen.
- Språkrådet fremjar norsk teiknspråk og dei nasjonale minoritets-språka kvensk, romani og romanes og samarbeider med språk-brukargruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjonar i andre land, mellom anna om å sikre nabospråkforståing i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for framifrå bruk av norsk i sakprosa og andre prisar og stipend. Vi arrangerer den årlege Språkdagen for å setje søkelys på språk og språkbruk i samfunnet.

Hovudmåla for arbeidet til Språkrådet

- Styrkje statusen til norsk språk og bruken på utsette samfunns-område
- Fremje norsk som eit godt fungerande kultur- og bruksspråk
- Ta vare på det språklege mangfaldet og interessa til språk-brukarane

Direktøren leier sekretariatet i Språkrådet, som mellom anna har tre språkfaglege seksjonar. Styret i Språkrådet er utnemnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har fire fagråd med språk-kunnige og språkengasjerte personar frå heile samfunnet.

www.sprakradet.no
facebook.com/Sprakradet.NO
twitter.com/sprakradet

Språkrådet

Postboks 1573 Vika
0118 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLEG REDAKTØR:
Åse Wetås

REDAKTØR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

JOURNALIST:
Sigrid Sørungård Botheim
sigrd.botheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artiklar frå eksterne skribentar står for forfattaren sitt syn.

Ettertrykk tillate når kjelda er oppgitt.

OPPLAG: 10 400

Tekstene i dette nummeret finst òg på internett:
www.sprakradet.no/spraknytt

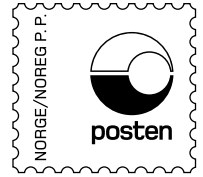
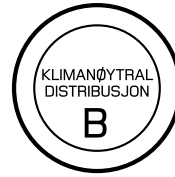
Fire nummer i året
Redaksjonen avslutta
24.1.2020

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Framsidedeillustrasjon:
Foto: Ingerid Jordal

Baksidedeillustrasjon:
Foto: David Iliff / Wikimedia

Returadresse:
Språkrådet
Postboks 1573 Vika
0118 OSLO

Historia bak

Opphavlig aboriginsk

Australske språk har gitt oss dyrenavn som *koala* og *kenguru*.

Opphavlig betyr *aboriginsk* 'opphavlig'. Ordet *aborigin* kommer nemlig fra latin *ab* 'fra' og *origo* 'opphav' og viser til de folkegruppene som først befolket et gitt område, det såkalte *urfolket* eller *urinnbyggerne*. Aboriginske språk omtales i dag mer presist som australske språk.

På norsk brukes ordet *aboriginer* først og fremst om urinnbyggerne fra det australske fastlandet og Tasmania. De utgjør urfolket i Australia sammen med folkegrupper fra Torresstredet, kan vi lese i *Store norske leksikon*. Ordet brukes også noe om andre urfolksgrupper med forbindelse til britiske kolonier.

Navnet på pungdyret *koala* har australsk opphav (*koola*, *kulla*). Det har også betegnelsen *kenguru*, som visstnok stammer fra språket gugu-jimidir, der det låter mer som *gangurru*. Begge navnene er tatt inn i norsk via engelsk.

Et annet typisk australsk dyr med australsk navn er villhunden *dingo*. Ordet betyr egentlig 'tam hund' på språket darug. Både temte og ville dingoer har flere navn på ulike australske urfolksspråk.

Vi kommer ikke utenom kastevåpenet *bumerang*, som har navnet sitt fra et utdødd urfolksspråk i New South Wales. I overført betydning bruker vi det om noe som slår tilbake på den som har påstått noe: «Beskyldningen viste seg å bli en bumerang.»